

քանի ստիպելով իրենք պահելին
Մօսկվայի համալսարանում:
Եւ ի հարկէ բոլորն էլ իրանց
արած հերոսութիւնից շատ գոհ
վերադարձան տունն և իրանց ըն-
տանիքում պատմեցին թէ ինչ
մեծ բան են արել...

Իսկ գեղեցիկ և ազատամիտ
ճառեր խօսելը ի հարկէ ոչինչ
չարժէ...

Եւրեի ուսողներից ամեն մէկը
բացի 8 ընդունելի մի երկու ընդ-
էլ ծախսեց գինու աւելորդ շնչի,
սիգարների, ֆայետոնի վրա և
եթէ հաշւենք որ ճաշին 200
մարդ էին ներկայ գտնվել և ա-
մեն միւր այն օրը մի 10 ընդ-
ծախսեց իր փորի վրա, աւելի
լաւ կը լինէր նոյն իսկ այդ գու-
մարը, այսինքն երկու հարիւր ան-
գամ 10 ընդ, որ կանէ 2000
ընդ, փոխանակ կլուքի բուֆետին
տալու, նուիրէին ստորագրու-
թեամբ մի բարեգործական նպա-
տակին, կազմէին այդ փողից մի
որ և է մարդասիրական գործի
մայր-գումարը:

Բայց մեր ինտելիգենցիան այդ
իդէալիստութիւնն չէ հաս-
կանում, նա պահանջում է իր
տուած դրամի փոխարէն գոնէ
կուշտ ուտելու և լաւ խմելու:

Եւ այդ տեսակ մարդիկ իրանց
թող են տալիս բարձր, մարդա-
սիրական գաղափարներով լի ճա-
ռեր խօսել:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Շարժի գիշեր, յունվարի 12-ին մի սաստիկ
յանդուգն գողութիւն է կատարվել թիֆլիսի
Գլխորդի փողոցում գտնված Արթուրեան Գալէ-
րէում: Շինութեան տակով անցնում է անմաքու-
թեան խողովակ, որ միանում է Նրեանեան հրա-
պարակի վրա քաղաքային անմաքութեան խողո-
վակի հետ: Խողովակը երեք աղբիւսի հաստութեամբ
մի թաղ ունի և բաժանվում է քաղաքային խողո-
վակից մի հաստ երկաթեայ վանդակով: Գողերը
մտան խողովակը, քանդեցին երկաթեայ հաստ
վանդակը, ծակեցին թաղը երկու տեղի պ. Պո-
ղարջեանի ծխախոտի խանութի տակ և պ. Գա-
լիօվի մանուկի մազազինի տակ, սղոցեցին յա-
տակի տախտակները Պողարջեանի խանութում և
մտան խանութը, որտեղից գողացան պատուհանի
մօտ բանոց հայ ժամագործի բոլոր ոսկեղէն և ալ-
ծաթեղէն առարկաները և բաւական շատ ծխա-
խոտ: Գալիօվի խանութի յատակի տախտակները
դեռ չէր կարողացան սղոցել: Անտառակոյս գողե-
րը այդքան աշխատանք մի գիշերվայ մէջ չէին
կարող կատարել, այլ պէտք է մեր կարծիքով, գոնէ
մի շաբաթ բանէին դետնի տակ: Խողովակի մէջ
գտան քաւքաւ չէին և բի մի չապիկ և ջրի մի
կաւէ աման և ուրիշ իրեղեններ: Գողերը անհե-
տացի են, բայց դատաստանական քննութիւնը
նշանակված է:

Շնորհակալութեամբ ստացանք Կ. Պոլսի Ա. Յ.
Մարգարեանի տպարանում 1879 թվին տպված
և պ. Ն. ձիվանեանի աշխատարարած «Առ ձեռն
բառարան յատուկ անուանաց»: Գիրքը բաժանված
է երկու մասի վրա՝ ընդհանուր և հայոց յատուկ
անուններ: Հայոց մասը մասնաւոր փոքր և ան-
կատար է: Պատմական և աշխարհագրական անուն-
ները շատ թերի կերպով բացատրված են իսկ ժա-
մանակակից նշանաւոր անձանց մասին յայտնված
չէ թէ որտեղ և երբ են ծնվել, ի՞նչ դասակարգի
մարդիկ են եղել և ձվեր են եղել նրանց ծնող-
ները, վերջապէս ինչ տեսակ և որտեղ ուսում են
ստացել:

Պ. Ա. Երեցեանի դատաստութիւնը, որ պէտք
է լինէր յունվարի 16-ին, չեւ ձգվեցաւ:

դրն է (լաւ ուղարկութիւն դարձրէ ք): Բօքէրտստօնը
մի տեսակ փորձ արաւ ուսուցանել լեզուն
գործնական կանաւ պէս (практически) և տեսա-
կան կանաւ (теоретически) միանգամից: Այսպէս
նա կապելով լեզուի գործնական և տեսական կող-
մերը, ստեղծեց նոր մէթօդ լեզու ուսանելու հա-
մար, թէպէտ, պէտք է խոստովանած, որ այդ մէ-
թօդը ունի և իր թերութիւնները, որի դէմ յար-
ձակվեցան իր ժամանակի Լէմիլի և Ուրիշները:
Գլխաւոր թերութիւնը կայանում էր նորանում, որ
Բօքէրտստօնը չափողկեցաւ սերտ կապելով կապել
գործնական և տեսական մասերը, այնպէս որ նրա
մէթօդի մէջ չէր պահպանվեցաւ միութիւնը և նորա
մէթօդը դրեթէ երկու ճիւղի բաժանվեցաւ: Ինչ
կը վերաբերի գործնական մասին, շատերը յար-
ձակվեցին նորա բառացի թարգմանութեան վրա,
այն պատճառով, որ թարգմանելով ամբողջ նա-
խադասութիւնները բառ առ բառ կարող ենք
կատարել արտաբերութիւնը հասնել: Այսպէս թէ
այնպէս Բօքէրտստօնի մէթօդը ունեցաւ շատ լաւ
ընդունելութիւն և շատերն սկսեցին հետեւել նո-
րան: Պատճառը, ի հարկէ այն էր, որ Բօքէրտստօ-
նի մէթօդը եղած մէթօդներից համարեալ ամենա-
յարմարն էր: Պ. Գ. Ս. Ուրիշն է հաստատել իր
թէ և Տէր-Գալիօվեանցը ճշտու է թէ և աւել է
հետեւել թէ Բօքէրտստօնին և թէ Բօլցին: Եթէ
պ. Տէր-Գալիօվեանցը և նոյն իսկ նրա պաշտօն-
նող Գ. Ս. գիտենային Բօքէրտստօնի և Բօլցի մէ-
թօդի ինչ լինելը, նոքա մինչև անգամ չէին հա-
մարձակվի սակ, որ «Руч. Слово» դասագիրքը Բօ-
քէրտստօնի և Բօլցի մէթօդովն է յորինած, որով-
հետեւ այդ դասագիրքի մէջ տեսական մասի
ստուգելը միշտ անհրաժեշտ էր:

Եւ չեմ կարող հեղքել միայն մի բան, որ թէ
պ. Գ. Ս. և թէ պ. Տէր-Գալիօվեանց տեսած են
Բօլցի վերն յիշած ձեռնարկը և մինչև անգամ
թերթի են այդ դասագիրքը մինչև 19-դ երեսի,
այսինքն առաջին դասի գործնական մասը, կար-
ծելով, որ դրանով վերջանում է առաջին դասը
մնացած դասերը նոյն տեսակ են յորինած: Եթէ

Երէկ, յունվարի 17-ին թիֆլիսի հայոց մշա-
կան խումբը ներկայացրեց Ամարային թատրոնում
Էմիլ զը-ժիբարդէնի «Մի կնոջ տանջանքը», որ
թարգմանեց հայերէն լեզուով պ. Արգար Բովան-
նիսեանի:

Այս անգամ մեզ գրում են: «Երկուստեան ու-
սումնարանական հոգաբարձու պ. Եւստակի
այս տարի այցելելով Ախալցխայի դաւառական ու-
սումնարանը խնդրում է հայ աշակերտներից, որ
երգեն մի հայոց երգ: Երբ ստանում է պատաս-
խանք թէ չը գիտեն, անմիջապէս հրամայում է
այդ օրից հետեւի նշանակել և ուսուցիչ վարձել
հայոց երգեր սովորեցնելու: Քաղաքագլուխ պ.
Գեղամեանց ներկայ գտնվելով այդտեղ, անմիջա-
պէս նշանակում է քաղաքի կողմից ևս 10 ընդ-
ամական հայոց երգեցողութեան ուսուցիչ վար-
ձելու համար: Պ. Եւստակիի հմուտ մանկավարժ
լինելով յայտնել է այն միտքը որ մայրենի լեզուով
երգը ունի մասնակիցներ համար մանկավարժական
զարգացուցիչ նշանակութիւն: Այս տարուց արդէն
կը լինի այդ առարկան պարտաւորեցուցիչ գաւա-
ռական դպրոցում»:

Մենք իմացանք Պողարջեանի խանութում կա-
տարված գողութեան մասին հետեւեալ մանրամա-
սերը: Միտախոտ գողացվեցաւ 100 ընդ գումարի
իսկ ժամագործի ոսկեայ և արծաթեայ իրեղեննե-
րից միայն մի մաս գողացան, այսինքն նրա սեփա-
կան և դեռ չէր ծախված իրեղենները, իսկ պա-
տուկը իրեղեններին ձեռք չէր տուին, երկի զը-
տած չէր լինելով այն պահարանը, որտեղ պահված
էին այդ իրեղենները:

Այս անգամ հայ հասարակութիւնը խնդրում
է մեզ տպել հետեւեալը: «Ախալցխայի հասարակու-
թիւնը խնդրում է հայ լրագիրներին մատնացոյց
անել ընդունելի երգերի և նօտարանի (книга
ноты) վրա, որ նոքա պակասում է և արգելք է
լինում այդ առարկայի սկսվելուն գաւառական
դպրոցում»:

Անցեալ 1879 թվին յունվարի 15-ին «Մշակը»
ունէր արդէն 700 բաժանորդ, իսկ այս տարի
յունվարի 15-ին մենք ունէինք միայն 550 բաժա-
նորդ, ուրիշ 150 պակաս, քան թէ անցեալ տարի:

պարտները իրանց նեղութիւն տալին և գոնեա
մինչև առաջին դասի վերջն էին հասել, այն ժա-
մանակ դոքա կը տեսնէին, որ առաջին դասի
գործնական մասը մինչև անգամ չարժանակվում է,
այդ 26—27 երեսի Uebungen (վարժութիւններ),
որը ամեն դասի ամենակարեւոր մասն է, որովհե-
տեւ, եթէ ամեն մի դասի առաջին բաժիններում
թէ խօսքերի, թէ նախադասութիւնների նշանա-
կութիւնը աշակերտները լաւ չեն ըմբռնել և իւրա-
ցրել, այս բաժինը չեն կարող անցնել: Այս բաժինը
մի և նոյն ժամանակ նախադասութիւններ է տա-
լիս աշակերտներին անցած դասերի մէջ պատա-
հած թէ խօսքերի և թէ լեզուի կանոնների կրկ-
նութեան և նոքա մէջ աւելի վարժուելու համար:
Իսկ ինչ կը վերաբերի պ. Տէր-Գալիօվեանցի «Руч.
Слово»-ին, այնտեղ ամենին վարժութիւններ չէք
կարող գտնել: Ամեն դասի նախադասութիւնները
առաջ է բերած երկու-պատաստած թարգմա-
նութիւնով, այնպէս, որ աշակերտները պէտք է
անգիր անեն այդ պատաստ թարգմանութիւննե-
րը և դորանով իր թէ ուսանեն առանձին լե-
զուն: Եթէ այդպէս է, պ. Գ. Ս. և պ. Տէր-Գալի-
օվեանց, առաւել լաւ կանէիք, եթէ հայոց երե-
խանց ձեռք տալիք առանց- հայերէն բառարան
և ստիպէիք, որ նոքա անգիր սերտէին այդ բա-
նարանը, այն ժամանակը նոքա գոնեա ստիպված
չէին լինի պ. Տէր-Գալիօվեանցի արած բառացի ան-
ճշտի թարգմանութիւններն անգիր անել: Թող ա-
մէ գոնեա մէկը, որ պ. Տէր-Գալիօվեանցի «Руч.
Слово» դասագիրքի ամենակական, այսինքն երկրորդ
մասը մի տեսակ բառարան չէ: Այդ է Բօքէրտս-
տօնի մէթօդը: Այդ է Բօլցի մէթօդը:

Մենք վերն առաջինը, որ Բօքէրտստօնը իր մէ-
թօդի գործնական մասում տեղն է տուել և բա-
նացի թարգմանութեան, որի դէմ շատերն են յար-
ձակվել, որովհետեւ, ինչպէս մենք ասացինք, թարգ-
մանելով ամբողջ նախադասութիւններ բառ առ
բառ սարսափելի արտաբերութիւն կարող ենք հա-
նել: Բայց ոչ ինքն Բօքէրտստօնը և ոչ նորա հե-
տեւորդները հաղիւ թէ այն ծայրահեղութեան են
հասել, որին հասել է պ. Տէր-Գալիօվեանցը իր բա-

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՒՐԲԻԱ

«Մշակի» խմբագրութիւնն այս օրերս ստա-
ցաւ «L'article 61» վերնագրով բրօշխրի երկ-
րորդ հատորը:—որ ներկայացրած է էրպ-
րունցի մի հայ պատգամաւորից Հայաստանի
և Քիւրդիստանի անգլիական հիւպատոս Տը-
րօտտէրին: Հարկաւոր ենք համարում այդ
բրօշխրից մի քանի բաղաւժներ անել:

«Մի քանի կանայք բռնաբարվելով իւրա-
մութեան են դարձրած: Որինակ Պէկէրէյ գիւ-
ղում երկու երիտասարդ հայ քոյրեր բռնա-
բարվել են երկու թիւրք Ահմեդ և Իսմայիլ
Տուղաշի եղբայրներից: Հայերի բողոքի հի-
ման վրա երկու եղբայրները տարվում են Եր-
զրում, բայց նրանք այնտեղից վերադառնում
են առանց դատապարտութեան: Յետոյ, մի
օր երկու եղբայրներից մէկը մեծահասակ
հարսանիքով ամուսնանում է փոքր քրոջ վրա
մինչդեռ թիւրքաց օրէնքը խիստ կերպով
պատժում է նրանց, որոնք բռնաբարում կամ
փախչում են աղջկանց կամ կանանց:

«Մի ամիս սրանից առաջ Գէօկլաշ կոչված
գիւղում, որի մէջ միայն երկու հայ գերդաս-
տան կայ, փախցրել են երկու երիտասարդ
աղջիկներ, որոնցից մէկին հայրը վերջին ժամա-
նակներս սպանվել է: մինչև այժմ ոչ մար-
դասպան է գտնվել, և ոչ յափշտակողները:

Նստ անգամ պատահել է, որ թիւրքերը
օրինաւոր տէրեր են դարձել այն հողերի, ու-
րոնք պետական մօլհակներով (մապու) ծախ-
ված են եղել այս կամ այն հայի վրա: Թիւր-
քերը սպանալիքներով ու զանազան աններե-
լի եղեռնագործութիւններով, պատահում էր,
որ մինչև անգամ սպանութեամբ խլում են
հայերից թաւառնիկը, և այդպէսով տէր են
դառնում հայերի կալուածներին: Հայերը
գուր են բողոքում, որովհետեւ չէրին (դա-
ստաստան) միայն մուսուլմանների վկայութիւ-
նըն է ընդունում: Բայց եթէ նրանք փոքր ինչ
նեղութիւն կրին նայել պետական մատնաները,

ուայի թարգմանութեան մէջ, խղճացէք, պ. Գ.
Ս., և պ. Տէր-Գալիօվեանց, այն ողորմելի հայ մա-
նուկներին, որոնց վիճակված է հետեւեալ նախա-
դասութիւնները իրանց մտքում պահել. «раздѣнь
меня»—«հանի չորսու ինձ», «другой подь сто-
ломъ»—«միւրը տակին սեղանի», «опоздаеть въ
классъ»—«կուշանայ մէջ դասատան», «изъ соствд-
наго дома»—«միջից հարեան տան», «побѣжалъ
за городъ»—«վաղցից դուրս քաղաք» և այլն և այլն
հազար ու մէկ այս տեսակ նախադասութիւնները:

Առաջէք, ի սէր Աստուծոյ, ում չեն մոլորեցի
այս ամենը, ուր մնայ մեր խղճ հայ տղայոց...

Եւ, որ իմացել էք, թէ Բօքէրտստօնը և Բօլցը բը-
նազիր առաջ ընդունել են ամենապարզ և պարզ
թարգմանութեան, նոքա և ուրիշները ամեն մի
բառը իսկոյն քննում են անալիտիկական ձևով և
այդ, այսպէս ցոյց տալով ամեն բառի նշանա-
կութիւնը, առաջարկում են վարժութիւններ, որ
աշակերտները կարողանան ընտելանալ իրանց սե-
րած բառերի մէջ: Եթէ դուք պ. Գ. Ս. և պ.
Տէր-Գալիօվեանց, ուղարկութեամբ թերթիք Բօլցի
յիշած ձեռնարկի յետեւեալ երեսները դուք չէիք
կարող չը նկատել, որ առհասարակ պատրաստ
թարգմանութիւնը արդէն երկրորդ դասից սկսում
է նուազել, զօրօրինակ՝ երկրորդ դասում
դուք կը տեսնէք, որ միայն մի քանի հարցմուց-
ներ են թարգմանած, իսկ երրորդ դասում հարց
մուցները բոլորովին թարգմանած չեն, չորրորդ
դասի վեցերորդ բաժնիկայում Satzbildung (фра-
зѳология), առաջ են բերած օրինակներ միայն մի
եզուով, որ աշակերտները նիւթ ունենան մտաւոր
աշխատութեան համար և այլն: Ասելս այն է, որ
Բօլցի ձեռնարկի դասերը դասաւորված են սխառ-
մատիկական, քալ առ քալ անցնելով հեշտից դէ-
պի դժուարը: Բօլցի ձեռնարկի ամեն դասի գործ-
նական մասը մտաւոր կերակուր է տալիս (վար-
ժութիւնների կողմից) աշակերտներին և նա մի
անձուրի բառարան չէ, որպիսին է «Руч. Слово»
դասագիրքը:

Այժմ մենք համոզված ենք, որ թէ դուք, պ.
Գ. Ս., և թէ դուք, պ. Տէր-Գալիօվեանց, կը վերց-

նշող չը կայ: Ուրեմն՝ այդպիսի մարդու խօսքերին
միթէ կարելի է հաւատ ընծայել: Հիմապի միջոց-
ներ էք գործ ածում, պ. Գ. Ս., ձեր խօսքերն ա-
ւելի կորիչ ձևացնելու համար:

Վերջապէս այդ տեսակ պարտները, ինչպէս վե-
րն ասացի, իրանց խօսքերը հաստատելու համար
մեծ յոյսեր են դնում մի քանի գիտնականների լոկ
անունների վրա: Ում անունը ասես չը կապեց պ.
Գ. Ս. պ. Տէր-Գալիօվեանցի «Руч. Слово»-ի հետ,
Չանազան Բօքէրտստօններ, Բօլցներ, Ծայէններ և
այլն, և այլն: Երբ կը դարձանք միւր յոգուածի
երկրորդ մասին, այնտեղ մենք ցոյց կը տանք ծա-
նօթ էր պ. Տէր-Գալիօվեանցը և նոյն իսկ պ. Գ. Ս.-ի
վերն յիշած աշխատութիւնների հետ թէ ոչ:

Մի քանի լատիներէն խօսքեր «ապրօբիտեր»,
«աւերրալիսկոզիտաներ» և այլն, մի քանի թուա-
նշաններ (թէ և անձիւղ, միայն թող լինի) այդ տե-
սակ պարտների միջոցներից ամենազօրեղներն են:
Սրանով վերջացնում եմ վերն յիշած տիպի
նկարագրութիւնը:

Այժմ մենք քննենք թէ պ. Գ. Ս. և թէ պ. Տէր-
Գալիօվեանց որքան ծանօթ են Բօքէրտստօնի, Բօլ-
ցի և այլոց հետ, և «Руч. Слово»-ի յորինողը
որքան ճշգրտութեամբ հետեւել է Բօ-
քէրտստօնի և Բօլցի մէթօդին: Մի և նոյն
նշան ժամանակ կը պատասխանեմ պ. Գ. Ս.-ի
յոգուածի ուրիշ մասերին, միայն մի կողմ դնելով
ոչ Բօքէրտստօնի մէթօդը, այլ իմ անձնաւորու-
թեան վերաբերեալ ամենակեղտատ խօսքերը:
Մենք կարեւորութիւն չունենք այդ միջոցի մէջ,
դրան կարող են դիմել պ. Գ. Ս.—ներ և նրանց
նմաները:

Այս բազէիս մեր առաջ դրած է նոյն իսկ
Neuer Lehrgang der Deutsch. Sprache von Dr.
Boltz. II Aufl. (Բօլցի) ձեռնարկը, որը աչքի
առաջ է ունեցել պ. Գ. Ս. իրա յոգուածը գրե-
լիս: Պէտք է ասած, որ Բօլց աւելի ճշգրտութեամբ
է հետեւել Բօքէրտստօնի մէթօդին, քան թէ Էմէ
կոնստանտին և ուրիշները:

Բօքէրտստօնի մէթօդը, պ. Գ. Ս., և պ. Տէր-
Գալիօվեանց, գործնական—տեսական մէթօ-

նրանք անշուշտ կը գտնէին հայ կալուածաւորն զանազան, թէպէտ և այլ նրանց, առանց այդ էլ, շատ լաւ յայտնի է։

Բարձրագոյն Գուգը կայսերական հրովարտական հրովարտում է, որ հողային բողոքները չի դառնէին դատարաններում վճարելի, իսկ ինքը մասնաւոր հրահանգներով պատուիրում է, որ անպատճառ չէր թի առաջ վճարել այդ դատարանները, թէ և չի դառնէին դատարաններն էլ մի առանձին առաւելութիւն չունեն, որովհետեւ նոյն իսկ կայսերական ֆինանսների դոմէստիկ, այդ դատարանների նախագահներն անպատճառ իւրեաներ (1) պէտք է լինեն։

Մուշի միւլտի մի թապուի հիման վրա յաջողացում է գաղտնի կերպով իրան սեփականացնել Մուշի շրջագայութեամբ գտնված Մարինգ կոչված ամբողջ գիւղը, ի հարկէ այս անգամ էլ խեղճ գիւղացոյ բողոքը թէ տեղական իշխանութիւններն մօտ, և թէ մեծ վիզիր Ալի փաշայի մօտ՝ բողոքովն առանց որ և է հետեւանքի մնաց։

Մուշի բնակիչ մի թիւրք մանրամասն, գտնադան խարդախ ճանապարհներով կարողանում է իրան սեփականացնել Մուշի շրջագայ լեռներում գտնված Պետար անունով գիւղը, գիւղացիները բողոքում են, բողոքը երկարանում է վերջապէս շէրին նոյն գիւղից վրաներ է պահանջում, բայց այդ սարսափելի յանցանքն անպատիւ է մնում, որովհետեւ ամբողջ գիւղի մէջ ոչ մի վկայ չէ գտնվում, և այդ այն լոկ պատճառով, որովհետեւ գիւղի բոլոր շէնակիւնները բացառապէս բաղկացած են հայերից։

Չը նայելով հարկերի բազմաութեան ու բազմապատկի լինելուն, այնու ամենայնիս ժողովուրդը դարձեալ շատ զոհ է, որ հատկէն ներքին տասանորդը հատկիւն է վճարում, բայց աւելի անտանելի է խտաւ վրա դրված հարկը, որը ժողովուրդը ստիպված է փողով վճարել, այս թշուառութեան պատճառը նրանից է, որ պետութիւնը ստանալով պատրաստի փող միւլտի գինիներին, զոհում է այս վերջիններին ժողովուրդի շահերը։ Կարելի

է երեւակայել ժողովուրդի դրութիւնը, միւլտը զիջուք թէ առատ էլ է, արտահանութեան անկարելիութեան պատճառով միւլտը վերադառնում է գետնին, իսկ գիւղացին դրա տառաւորը, և շատ կողմնակի հարկերը փողով պէտք է վճարէ...

Ահա մի (կենդանիներն վրա դրված տասանորդը) էլ միւս հարկերից պակաս չէ ձեռնարկում քրիստոնէայ ժողովուրդին։ Ահա միւլտին (հարկահան) փոխանակ ժամանակին գալու և հաշուելու կենդանիները՝ բաւականանում է, նախորդ տարուայ ցուցակով, և միշտ իր գրելով էլ մի քանի բաներ աւելացնելով, պահանջում է հարկը, նա ոչինչ ուշադրութիւն չէ դարձնում գիւղացու արդարացի բացատրութիւններին, որ քրիւղերը բոլոր տաւարը բերել տարել են, որ ցաւ է ընկել անտուններին մէջ, և կէսից աւելին կոտորվել են, որ վերջապէս նա ծախել է և այլ ևս չէ կամենում աւարտ պահել, այս բոլորը սուտ է, անցեալ տարի նա այսքան ունէր, հիմա կերելի մի քանի ոչխարներ կամ կովեր էլ ծնված կը լինեն, հետեւաբար և թիւն էլ աւելացած կը լինի...

Այս տեղ աւելորդ չենք համարում յիշել գրքովից և մի փոքրիկ ծանօթութիւն, որի մէջ ասված է, թէ Երզրումի վերանորոգութիւնների համար նշանակված մասնաժողովի թիւրք անդամները, ցոյց տալու համար, որ իր քրիւղերն են, որ Երկիրը յաջողութեան ու բարօրութեան մէջ են պահում, և հարստացնում են պետական գանձարանը, իրանց ներկայացրած յայտարարութեան մէջ կենդանիների հարկերից բաղկացած մի խոշոր թիւանշան են ցոյց տալի, որը ստացված է բացառապէս քրիւղերից։ Այդ բողոքովն ճշմարիտ է, բայց թէ նրանք ներքին յանձն առնելն և նայելն, թէ այդքան անտունները ունին, գողացված աւարներ են, կարծեմ, փոխանակ պարծենալու, նրանք աւելի պէտք է կարմրէին։

Պատահում են և ուրիշ տեսակի թշուառութիւններ, որինակ Տաւրուսի և Գորգիւնի քրիւղերը երկար ժամանակ սպասարկվել էին

թիւրքերից և այդ կողմերի հայերին իրանց հպատակներ էին շինել, և նրանցից տանում էին զանազան կամայական հարկեր, ուրիշ խօսքով ասած, նրանց իրանց ստրուկներ էին շինել։ 1847 թ. Ստանի փաշան կարողացաւ գերել քրիւղերի Բէտրիսան բէյ, խան Մահմուդ, և Նուրուլլահ բէյ առաջնորդներին, և արտուրել նրանց իրանց ընտանիքներով։ Սրանով թիւրքերը կարծեցին, որ բոլորովին նուաճեցին քրիւղերին, բայց այս յաղթութիւնը նորանոր թշուառութիւնների աղբիւր դարձաւ տեղական հայ ժողովուրդի համար, որովհետեւ փոքր ժամանակից յետոյ, քրիւղ բէյերն ու նրանց շէյխերը, կատաղած իրանց առաջնորդների արքայանքի պատճառով նորից անպատմելիցան, և այս անգամ տամբութիւնը ձեռնու համար, թիւրքաց զօրքերը նորից խաղացին Տաւրուսի և Գորգիւնի վրա։ Բայց այս արշաւանքն էլ պակաս թշուառութիւն չը պատճառեց հայ ժողովուրդին։ Ինքը ժողովուրդը ապշած, մոլորված չը գիտէ արդեօք թափառական քրիւղ ցեղերին իրան տէր ճանաչէ, թէ խումբ—խումբ եկող թիւրքաց նիզամներն։ Նա ճարահատված հարկ է տալի և թիւրքաց պետութեանը, և շրջանից քրիւղ բէյերին, այդ դեռ բաւական չէ, խեղճ ժողովուրդը ենթարկվում է հալածանքների, ձեռնման, զանազանութեան և ըստ պետութեան թիւրքերի կողմից, որոնք նրանց մեղադրում են, որ նրանք հայերնակից և գործակից են քրիւղերի անպատմութեանը, իսկ քրիւղերն էլ նրանց տանջում, չարարում ու հարստահարում են, պատճառ բերելով, որ նրանք թիւրքասէրներ, հետեւաբար և մասնիկներ են։

Բացի բազմաութեան և կողմնակի հարկերը, ահա թէ ինչ տեսակ օրինաւոր հարկեր են տրված ժողովուրդի վրա։

Ժողովուրդը գիտութեան իշխանութեան ձեռքով վճարում է 1) ուղղակի կայսերական գանձարանին, 2) տեղական ժամանակաւոր իշխանութեանը, դարձեալ գանձարանի անունով, 3) նա տալիս է աղաւթի կամ քեւի իւր իւր կոչված հարկը, 4) նրանք պարտաւոր են

վճարել այն թափառական ցեղերի 3 կամ 4 տարուայ հարկը, որոնք երբեք կառավարութեանը հարկ չեն վճարում, և վերջապէս ժողովուրդի վրա պարտաւորութիւն է դրած պէտք եղած ճառագայութիւնները անել լանաւին և նրան ձրի կերակրել։ Արեւմտ միայն կառավարութեան նշանակած հարկը պէտք եղածից 5 անգամ աւելի է, էլ մէկ կողմը թողած, այնքան կողմնակի հարստահարութիւնները, աւարառութիւնները, կողպատութիւնները, յափշտակութիւնները և հազար ու մի անխնայութիւնները։

Ահա այն աղետալի պատճառները, որոնք ստիպում են լուսահատված հայերին ցրվել աշխարհի զանազան կողմերը, և որով նրանք հեռացնում են անհետանում են մայրենի երկրից։

Սկզբից ի վեր թէ կառավարութիւնը և թէ տեղական մանր իշխանութիւնները միշտ աշխատել են անապագայ հուրի միջոցներով կատարելապէս ստրկացնել քրիստոնէայ տարրը։ Հետեւաբար և հայերը ամեն ժամանակ են թակայ են ամեն տեղ անտանելի հայհոյանքներով, ամբաստանութիւնների, տանջանքների, կողպատութիւնների, սպանութիւնների, կանանց, աղջկանց և տղայոց բռնաբարութիւնների, կամ բռնի հաւատաւորութեան արքայապետութեան են, ևն, այս բոլորի վրա աւելացրէ և զոգովութիւնը, որ մաշում ու սպառում է նրանց նիւթական կեանքը։

(Կը շարունակվի)

ՄԵԱԿԻ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԳԻՐԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՐԳ, 15 յունվարի։ Լուր է տարածվել, որ եկող շաբաթ Կայսրուհուն սպասում են Պետերբուրգում։ Մինխար Լիվի ռեյտական է նշանակվել մինխարների մասնաժողովի գործերի կառավարչի օգնական Կուլոմզին։

Խմբագիր—հրատարակող ԳԻՐԻՈՐ ԱՐԾԻՈՒՆԻ

Նէք Բօլցի ձեռնարկը և կը տեսնէք, որ 19-դ երեսով չէ վերջանում առաջին դասը և որ ամեն մի հետեւեալ դասի թէ յօդուածները, թէ հարցմունքները և թէ վարժութիւնները որոշեալ սխառմայով է դասաւորված, Այսպէս յօդուածը առաջ է բերել յօդուածները և օրինակները ոչ թէ աչքերը խփած, այլ աչքի առաջ լուսնային ուսանելի լեզուի յատկութիւնները, այդ օրինակներով Բօլցը բացատրում է քերականութեան կանոնները և այն էլ այն, այն ինչ «Рус. Слово»-ի երկրորդ մասի դասերի մէջ ամենին կապ չը կայ, Մէկ դասը, ինչպէս ասացի, «Մշակի» անցեալ տարուայ № 189 յօդուածում, բողոքովն նման է միւսին։ Պ. Գ. Ս. ուզում է հաւատացնել ընթերցողին, որ կովկասեցին սուտ է ասում, որ կովկասեցին անձանօթ է «Рус. Слово»-ի հետ, ինչպէս կովկասեցին ծանօթանար «Рус. Слово»-ի հետ, նա կը տեսնէր, որ առաջին դասից մինչև 17-դ դասը ուրիշ է. իսկ 17-ից մինչև վերջը ուրիշ։ Այդ, պ. Գ. Ս., ձեր կողմից կատարեալ յանգստութիւն է. դուք, ասեմք, կարող էիք ասել, որ պ. Տէր-Գաւթեանը ճշգրտութեամբ և անտանելի է Բօլցի մէթօզին, յուսալով, որ ամեն մէկը չէր կարող ձեռք ուղղել (протереть), բայց ինչպէս կարողացաւ դուք հեղքել այն, որի մէջ ամեն մէկը, ձեռք բերելով «Рус. Слово» դասագիրքը, կարող է անձամբ համոզվել, Միթէ դուք մեկնով «фразеология»-ն և պատասխանները, կարելի է ասել, որ դասը ուրիշ է. Գաւթեան մի և նոյն է մնում, պ. Գ. Ս., միայն առանց պոչի, Հասկանում էք թէ ոչ, պ. Գ. Ս.։

Պ. Գ. Ս. ուզում է հաստատել, որ պ. Տէր-Գաւթեանը շատ է աշխատել իր դասագրքի վրա, որ Ուլանկուց նա վերցրել է այսքան չարք (տող), որ ընդ ամենը հազիւ 5 երես է կազմում, իսկ մանր կասեմք, որ դասագրքի երկրորդ մասի տասնութ յօդուածից տասնուհինը Ուլանկուց սեպհականութիւն է։ Մենք ասելով, որ պ. Տէր-Գաւթեանը իր դասագրքի համարեալ բոլոր յօդուածները վերցրել է Ուլանկուց գիտաբարապէս աչքի առաջ ունենալով, դասագրքի ամենաւերջին մասն, այն մասը, որ պէտք է արդարացնէր, պ. Տէր-

Գաւթեանցի կարծեով դասագրքի նպատակը, Մեր հաշիւով, եթէ վերցնենք Ուլանկուց արտատպած յօդուածները, ընդամենը կանի ոչ թէ 5 երես, այլ մինչև 20 արտատպած (եթէ հաշուենք Ուլանկուց յօդուածներն այնքան անգամ, որքան տպված են Рус. Слово-ի մէջ)։ Պատահում են Ուլանկուց մի քանի յօդուածներ և երբորդ մասումը «Рус. Слово» դասագրքի երկրորդ և երրորդ մասի մէջ ոչ մի կապ չը կայ, երբորդ մասը մի քանի յօդուածների հաւաքածու է, որ ինչպէս ասացի ես, առանձնապէս հետաքրքիր չեն։ Գ. Ս. ի համար շատ հետաքրքիր են. ով է իմանում Պ. Գ. Ս. ի հարկէ կարող է ասել, որ այդ յօդուածներն ա մ են ա ը ն տ ի ը յօդուածներ են Պետրոսին, Ծօպէնից և այլն, Պ. Գ. Ս. Լերի և նոյնքան ծանօթ է այդ հեղինակների հետ, որքան և Բօլցի տառերն ու Բօլցի մէթօզի հետ։ Պ. Գ. Ս. այն էլ է ասում, որ Ուլանկուց «Рус. Слово» գրքի մէջ ոչ մի կապ չունեն գրաւոր վարժութիւնները ընթերցանութեան յօդուածների հետ, իսկ պ. Տէր-Գաւթեանցի դասագրքի մէջ նորա նախընթաց յօդուածների հետ մեծ կապ ունեն։

Ճշմարիտ ասած, այս խօսքերը միայն ծիծաղ կարող են յարուցանել։ Մեզ մի լրագրական յօդուածի շրջանը չէ ներում երկարօրէն բացատրել թէ «Рус. Слово» յօդուածների և գրաւոր վարժութիւնների մէջ ինչ կապ կայ, իսկ այստեղ միայն կը յիշենք ընթերցողին, որ «Рус. Слово» երբորդ մասում, (որը 51 երես է կազմում) թէ բերանացի և թէ գրաւոր վարժութիւնները ընդ ամենը 110 տող են, այսինքն միայն 3 երես է լինել մենք ենթադրենք, որ գրաւոր վարժութիւնները լուս են յօդուած, ասացէք ինչդեմ, այդպիսի չնչին աշխատանքի համար արժէր այդքան խոնդ մատուցանել պ. Տէր-Գաւթեանցի առաջ, երբորդ մասի մնացած 48 երեսը բոլոր առ բաւ, ինչպէս և ինքն պ. Գ. Ս. ևս խոստովանվում է, պ. Տէր-Գաւթեանցը արտատպել է ուրիշների հեղինակութիւններից, Պ. Գ. Ս. այդ բանում ուզում է արդարացնել պ. Տէր-Գաւթեանցին նրանով, որ

Ուլանկուց Рус. Слово-ում նրա աշխատութիւնն է միայն 125 յօդուած, իսկ մնացած 146 ուրիշ ներքին է։ Որքան ինչ յայտնի է, պ. Գ. Ս., Ուլանկուց իրա յօդուածների միայն շատ փոքր մասը վերցրել է ուրիշներից, իսկ մնացածները կամ իրան է, կամ թէ նա թարգմանել է գերմաներէնից որոնցից մի քանիսը յարմարեցրել է ռուսաց կեանքին և ոչ թէ պ. Տէր-Գաւթեանցի նման ուղղակի վերցրել է այս կամ այն ինչ յօդուածը և արտատպել է։ Այս էլ շատ ու շատ զգուշ հասկանալու է, չէ, պ. Գ. Ս.։

Պ. Գ. Ս. կարծում է, որ պ. Տէր-Գաւթեանցի դասագրքի միջոցով հայ մանուկներին կարելի է շատով սովորեցնել հնչողութեամբ իրանց օտար ձայներէն բարբառը և խօսեցնել այդ լեզուով, իսկ Рус. Слово ունի նպատակ ռուս մանուկներին զարգացնել իրանց մայրենի լեզուով, սովորեցնել նրանց մտածել, հարստացնել և մաքրել նրանց մայրենի լեզուն։ Այս է իբր թէ պատճառը, որ Рус. Слово պէտք է փոխարինէր Рус. Слово դասագիրքը։ Ծառ լաւ էք խօսում, պ. Գ. Ս., բայց հասկացէք վերջապէս, որ մի կողմից բառարան սերտելով երբէք և ոչ երբ լեզու չէ սովորել և չէ կարող սովորել, միւս կողմից, եթէ երկխան փոքր ի շատէ ուղիղ է խօսում հայերէն, վերցնելով պ. Տէր-Գաւթեանցի Рус. Слово դասագիրքը և անդադար և անդադար հանգիւղելով վերս յիշած նախադասութիւնների նմաններին («միւս տակին սեղանիս և այլն») ոչ թէ ռուսերէն լեզու կը սովորէ, այլ հայերէն էլ կարող է մոռանալ, գիտցած լեզուն էլ այլանգակի, այն ինչ Рус. Слово-ի բազմաթիւ և հետաքրքիր յօդուածները, չնչին բացառութեամբ, ցեղեցիկ նիւթ կարող է տալ ռուսացիին լեզուն սովորեցնելու համար։ Ի հարկէ ռուսացիները իրանք էլ ծանօթ պէտք է լինեն ռուսաց լեզուի հետ։

Կարող ենք հաւատացնել պ. Գ. Ս.-ին, որ այն տեսակ գրաւոր վարժութիւնները, որ նա գտել է պ. Տէր-Գաւթեանցի դասագրքի երրորդ մասում, հազար ու մէկ կը գտնէ Ուլանկուց Рус. Слово-ի մէջ, թէպէտ ինքն այդ հեղքում է։

Գալով վերջապէս. պ. Տէր-Գաւթեանցի դասագրքի մինչև, պ. Գ. Ս. նկատում է, որ ա մ օ թ է մեղանում դեռ վարժապետի, հեղինակի աշխատութիւնների վրա խօսքերը և այլն... Եթէ, պ. Գ. Ս., ամօթ է մեղանում դեռ վարժապետի (ես վարժապետների վարձատրութեան մասին իմ նախկին յօդուածում մի խօսք անգամ չեմ ասել), հեղինակի վրա խօսելը, որքան մեծ ամօթ պէտք է լինի նրանց համար, որոնք այնպիսի մի ազգի մէջ, որի ուսումնարանները միայն այս վերջի ժամանակներում են սկսում փոքր ի շատէ չունչ ստանալ, այնպիսի մի ազգի մէջ, ասում ենք, տարածվելու դասագրքին նշանակել 73% աւելի քան թէ իրանց է նուրի... Գաւթե, պ. Գ. Ս., իմ ուշադրութիւնն էք դարձնում մեր կապալառուների վրա, որոնք ոչնչի համար 100 հազարներ են զրպանք դնում, դրանով կարծես ուզում էք արդարացնել պ. Տէր-Գաւթեանցի վարժանքը։ Գուր, պ. Գ. Ս., ի հարկէ նոյնպէս կարդարացնելք պ. Տէր-Գաւթեանցին, եթէ, աչքի առաջ ունենալով, որ կարող են գտնվել այնպիսի անձինք, որոնք գողերի նման ձրի այցելում են ներկայացուցիչները և նստում են ռազմավորների առաջի կամ երկրորդ կարգում, եթէ, ասում ենք մենք, պ. Տէր-Գաւթեանցը նոյնպէս այցելէր ներկայացուցիչները և նստէր ամբաստանի վերջի կարգում։

Եթէ կապալառուները կարող են ոչնչի համար 100 հազարներ զրպանք դնել, ուրեմն և պ. Տէր-Գաւթեանցը կարող է իր դասագրքին 45 կ. նշանակել, եթէ մէկը բազմաթիւների առաջին կամ երկրորդ կարգում կարող է ձրի նստել, ինչու պ. Տէր-Գաւթեանցը ամբաստանի վերջին կարգում չէ կարող նոյնպէս ձրի նստել...

Այսպես մենք բաւական ենք համարում հարցը պարզելու համար։

Կովկասեցի